

CLOSE ENCOUNTERS OF THE LINGUISTIC KIND:

DE TALEN VAN DE BALTISCHE STATEN
IN CONTACT MET SLAVISCH EN GERMAANS

door Willem Vermeer en Jos Schaeken*

Iedereen weet dat er in Estland, Letland en Litouwen de talen Ests, Lets en Litouws worden gesproken. In de voormalige Sovjetunie waren dit de enige talen die met het Latijnse alfabet werden geschreven en het ligt voor de hand dat ze wel nauw verwant zullen zijn of op elkaar zullen lijken. Verwant zijn ze niet: Lets en Litouws staan dicht bij elkaar, maar Ests valt erbuiten en staat juist dicht bij het Fins.

Nederlands	Litouws	Lets	Ests	Fins
dag	diena	diena	päev	päivä
sneeuw	sniegas	sniegs	lumi	lumi
wit	baltas	balts	valge	valkea
diep	gilus	dziļš	sügav	syvä
één	vienas	viens	üks	yksi
tien	dešimt	desmit	kümme	kymmenen
wat	kas	kas	mis	mikä
zitten	sėdėti	sēdēt	istuma	istua
drinken	gerti	dzert	jooma	juoda
(jij) bent	(tu) esi	(tu) esi	(sa) oled	(sinä) olet

De tabel laat ongeveer zien hoe de verhoudingen liggen. De talen van de Baltische staten horen tot twee verschillende groepen, en wel:

- **De Baltische groep.** Deze valt onder de Indo-Europese taalfamilie en is dus verwant met bijvoorbeeld Nederlands, Frans en Russisch.
- **De Oostzeefinse groep.** Deze vormt één van de takken van de Oeralische taalfamilie en is dus verwant met bijvoorbeeld Mordwinisch en Hongaars.

* Deze bijdrage is een bewerking en uitbreiding van een artikel van Willem Vermeer ("Ests, Lets, Litouws") in het voormalig Leids slavistentijdschrift *Šėipėiki* (nr. 10, 1989, pp. 57-64). Het stuk is in eerste instantie geschreven voor de inleidende college-cyclus van de werkgroep Noord-, Oost en Midden-Europese Studies (NOMES, Rijksuniversiteit Groningen).

Als verdere illustratie van de verschillen volgen hier de oudste stukjes samenhangend Oostzeefins en Litouws die zijn overgeleverd. In beide gevallen is het het begin van het "Onze Vader", dat rond 1540 in het Fins is vertaald door Michael Agricola en omstreeks dezelfde tijd verlitouwt door een anonyms:

Fins	Litouws
ISe meiden, ioca olet taiuasa.	Teve mvsv kuris esi Dangwasu
Pyhetty olkon sinun nimmes.	szvÿskisi vardas tava,
Lehestulkon sinun waldacunnas.	athajki tava karalistÿa,
Olcon sinun tactos nijn maasa	buki thava vala kajp dvngvÿ
quin on taiuassa.	theÿp szamÿaÿ.

Hier staat dus tweemaal het volgende: "Onze Vader die in de hemelen zijt. Uw naam worde geheiligd. Uw koninkrijk kome. Uw wil geschiede evenzo op aarde als in de hemel" (respectievelijk, in het Litouws: "... evenzo in de hemel als op aarde").

Nu zegt verwantschap niet alles. In allerlei opzichten hebben de drie Baltische talen veel gemeen.

OOSTZEEFINS

Vóór de komst van het Slavisch moet een groot deel van de bevolking van het huidige Rusland allerlei soorten Oeralisch hebben gesproken. De Oeralische taalfamilie bestaat, evenals het Indo-Europees, uit een klein aantal duidelijk onderscheiden "takken", waarvan het Oostzeefins er één is.

De "takken" van de Oeralische taalfamilie

Samojeeds: bijvoorbeeld Nenec/Yurak

Fins-Oegrisch:

- Laps
- Oostzeefins (bijvoorbeeld Fins en Ests)
- Wolgafins (bijvoorbeeld Mordwinisch)
- Permisch (bijvoorbeeld Udmurt)
- Ob-Oegrisch (bijvoorbeeld Chanti)
- Hongaars

Binnen het Oostzeefins onderscheiden de deskundigen tegenwoordig een heel aantal Oostzeefinse talen, bijvoorbeeld Fins, Karelisch, Weps, Wotisch, Ingrisch, Ests en Lijflands. In hoeverre dat taalkundig hout snijdt en of het voor het verleden opgaat, is de vraag. Op taalkundige gronden zijn bijvoorbeeld Finnen, Kareliërs en Ingriërs niet zinnig van elkaar te onderscheiden: de *Kalevala*, het Finse nationale epos, is voor een groot deel opgetekend uit de mond van Kareliërs en Ingriërs, maar het blijft het nationale epos van de Finnen. Woten en Esten verstaan elkaar zonder moeite. En hoewel tegenwoordig Ests en Fins vrij ver van elkaar af staan, zijn volgens kenners veel van de verschillen niet oud. Vermoedelijk kan men het Oostzeefins van 1500 jaar geleden het best als één taal zien die met kleine variaties werd gesproken door een aantal verschillende "stammen".

Bij het oprukken van de Slaven en de Tataren zijn de sprekers van de Oeralische talen over grote gebieden deels weggepest, deels geassimileerd. Dit laatste is een groots gebeuren geweest, dat in het Russisch diepe voren heeft getrokken. Met enige overdrijving kan men het Russisch zien als "Slavisch in Finse mond". Veel van wat het Russisch anders maakt dan de andere Slavische talen, is afkomstig uit de talen van de oorspronkelijke bevolking. Een voorbeeld hiervan is de Russische manier om bezit uit te drukken: in het Russisch zegt men niet "ik heb een fiets", maar "bij mij is een fiets", hoewel er een uitstekend werkwoord voor 'hebben' beschikbaar is (*imet'*). Deze gewoonte komt uit het Fins en zo is er veel meer.

Toen er rond het jaar 700 van onze jaartelling sprekers van het Slavisch in de buurt van het latere Novgorod aankwamen, troffen zij daar sprekers van het Oostzeefins aan. Dat blijkt uit de namen van rivieren, meren, heuvels en dergelijke. Zo stroomt niet ver van Novgorod de rivier de Msta. Dat is geen Slavisch. Het is het Finse woord *musta* 'zwart', dat door de Slaven werd overgenomen. Zulke gevallen zijn bij bosjes op te noemen.

Historisch-taalkundige noot. Het feit dat het Finse *musta* in het Russisch terugkomt als *Msta* zegt iets over de tijd waarin het contact plaatsvond dat tot de ontleening heeft geleid: het woord moet zijn overgenomen op een moment dat nog niet de Slavische *u (voorheen *ou), maar de Slavische *z (voorheen *u) het meest op de Finse *u* leek. De oorspronkelijke vorm *Mzsta, waarin het Finse woord in het Russisch terecht is gekomen, heeft vervolgens in het midden van de twaalfde eeuw de *z* verloren.

Oostslavische, Baltische, Oostzeefinse en andere Oeralische stammen volgens de "Nestorkroniek". Deze Oudrussische tekst (die ook bekend staat als *Povest' vremennyx let* 'Verhaal van voorbije tijden') is op basis van ouder materiaal in het begin van de twaalfde eeuw samengesteld in Kiev. Het oudste handschrift waarin de kroniek is overgeleverd stamt uit 1377 (het zogenaamde "Laurentiushandschrift"). Kaartje uit: A.P. Vlasto, *A Linguistic History of Russia To the End of the Eighteenth Century*, Oxford, 1986, tegenover p. 303.

Sommige Oostzeefinse stammen komen we tegen in middeleeuwse Russische bronnen zoals de "Nestorkroniek" (zie ook het kaartje hierboven): de *Korela* ('Kareliërs'), *Ves'* ('Wepsen'), *Vod'* ('Woten'), *Čud'* ('Esten?') en de *Em'* ('Häme', d.w.z. een deel van de Finnen van Finland). Sommige van deze groepen (de *Korela*, de *Ves'*, de *Vod'* en een deel van de *Čud'*) waren schatplichtig aan de Russen, hetgeen inhoudt dat ze tot 1482 werden uitgezogen door Novgorod en daarna door Moskou.

In de vele op berkebast geschreven teksten die in Novgorod gevonden zijn (zie ook het kader beneden), komen naast de gebruikelijke Slavische en christelijke namen (bijvoorbeeld *Domažir* en *Efrem*) allerlei exotische namen voor als *Gugmor*, *Igala*, *Kavkagala* en *Vaivas*. De meeste van deze mensen zullen thuis wel Fins hebben gesproken. Ook echte Finse woorden komen hier en daar voor. Zo gaat berkebasttekst № 403 over personen woonachtig in dorpen met namen als *Sandalakši* ('Zandbaai') en *Pogja* ('Grond') en bevat als hulpmiddel voor het contact met de inlanders een Russisch-Fins woordenlijstje waarop we begrippen aantreffen als 'zich schamen', 'bont van de buik van een dier' en 'schulden opeisen'.

FINS OP BERKEBAST

Vanaf 1951 worden er in middeleeuwse Russische stadscentra stukken berkebast opgegraven waarop korte Slavische (Russische, Kerkslavische en allerlei mengsels van beide) teksten zijn ingekrast. Tot nu toe zijn ongeveer 800 van dergelijke stukjes tekst uitgegeven. De teksten dateren grofweg van het midden van de elfde tot dat van de vijftiende eeuw. De meeste berkebastteksten (ongeveer 750) zijn gevonden in de grote middeleeuwse handelsstad Novgorod, een klein aantal elders, bijvoorbeeld in Staraja Russa (niet ver van Novgorod), Pskov, Smolensk en zelfs Moskou.

Een paar berkebastteksten zijn niet in het Slavisch geschreven. We hebben er een in het Grieks, een in het Latijn en een in het Scandinavisch (geschreven met het runenalfabet). De stukjes in het Fins zijn bijzonder belangrijk omdat er vóór de zestiende eeuw vrijwel geen Fins op schrift is overgeleverd. Het meeste Finse materiaal op berkebast bestaat uit namen of losse woorden. De enige lopende tekst is nr. 292, daterend uit het midden van de dertiende eeuw. Jammer genoeg is het stukje maar drie korte regels lang (ongeveer 55 letters) en niemand weet precies wat er staat.

Het Russisch-Fins woordenlijstje dateert uit de tweede helft van de veertiende eeuw (nr. 403). Het ziet er in translitteratie en met een vertaling als volgt uit. Eerst komt het Russisch, dan het Fins:

soromo	gulkija	'zich schamen'
věli	kjaski	'beveel'
kiselo	xapala	'zuur'
socile	kjuzu vėlėkado	'schuld(en) opeisen'
cerevo	koxti	'bont van de buik van een dier'
lyka	ninda	'lindebast'

We weten dat de schrijver van dit oudste Russisch-Fins woordenlijstje Grigorija heette. Hij heeft ook andere teksten geschreven die over Finse aangelegenheden gaan.

Voortgaande kolonisatie door Russen leidde ertoe dat mettertijd het Oostzeefins in steeds kleinere stukjes uiteenviel. Tenslotte zette aan het begin van de achttiende eeuw Peter de Grote zijn nieuwe Russische hoofdstad midden tussen de Finnen neer. Dit alles deed de samenhang van het Oostzeefinse taalgebied geen goed en tegenwoordig is er in Rusland haast geen Oostzeefins over. Afgezien van gewone Finnen die toevallig aan de Russische kant van de grens wonen, wordt de grootste groep gevormd door de Kareliërs. Pogingen om een aparte Karelische schrijftaal uit de grond te stampen zijn afgestuit op (onder andere) de minimale verschillen tussen Karelisch en Fins. De volkstellingen lijken uit te wijzen uit dat de Kareliërs ongebruikelijk snel worden gerussificeerd.

Van de andere Oostzeefinse talen is in Rusland haast niets meer over: het Weps zal hoogstens nog een spreker of duizend hebben en de talen uit de omgeving van St. Petersburg (Ingrisch en Wotisch) hebben de oorlog en de nabijheid van de grote stad niet overleefd. Voor zover bekend wordt Ingrisch hooguit nog door een paar honderd mensen gesproken en of er goede sprekers van het Wotisch zijn, is de vraag.

Buiten Rusland, dus in de Oostzeefinse gebieden die tot de achttiende eeuw onder Zweedse en Duitse bezetting leefden, hebben de Oostzeefinse talen het veel beter gehouden; Fins en Ests zijn een groot succes geworden.

Dat komt niet doordat de Zweden en Duitsers zo veel terughoudender en menselijker gekoloniseerd hebben dan de Russen. De oorzaak ligt elders: de Zweden waren zelf met weinig en de Duitsers kwamen van ver en moesten voordat zij de eerste Oostzeefin van zijn landje konden zetten eerst de hele Noord-europese laagvlakte koloniseren, van Bremen tot Riga. Het gevolg is dat de Zweden nooit veel verder zijn gekomen dan enkele welgekozen stroken land in de zuidwesthoek van Finland en dat de Duitsers in de buurt van Koningsberg zijn gestopt. Wel ontstonden er op Finstalig gebied Zweeds- en Duitstalige stadjes als Helsinki, Turku, Tallinn en Tartu. Het zou met het Oostzeefins alsnog slecht zijn afgelopen als in de negentiende eeuw de industrialisatie niet had gezorgd voor een enorme toeloop van (Finstalige) boeren naar de (Zweeds- en Duitstalige) steden, waardoor onverhoopt een Finstalige stadsbevolking ontstond. Hetzelfde gebeurde trouwens op hetzelfde moment in tientallen andere Oost-europese steden (Praag, Boedapest, Zagreb enzovoorts). Zonder deze onverwachte gebeurtenis zou de positie van vele Oost-europese talen vermoedelijk even ongelukkig zijn geworden als die van bijvoorbeeld het Sorbisch nu en zou de "Nationale Wedergeboorte" van Tsjechisch, Fins en noem maar op een zaak zijn gebleven van intellectuelen en hobbyisten.

BALTISCH

Het Baltisch is dus Indo-Europees. Maar niet zomaar Indo-Europees: van alle op dit moment gesproken Indo-Europese talen zijn Litouws en Lets verreweg het atiekst, in de zin dat zij sinds Indo-Europese tijden het minst zijn veranderd.

De externe geschiedenis van het Baltisch lijkt met kleine variaties veel op die van het Oostzeefins.

Vooral in oostelijke richting moet het Baltische taalgebied voorheen veel groter zijn geweest. Zoals altijd zijn het de riviernamen en dergelijke die verraden waar de taalgrens vroeger liep. Het blijkt dat vóór de komst van de Slaven in ieder geval het grootste deel van het huidige Belarus helemaal Baltisch moet zijn geweest en het aangrenzende deel van Rusland ongeveer tot Moskou. Dit Baltisch is al geruime tijd van de aardbodem verdwenen.

De levende Balto-Slavische "tak" van de Indo-Europese taalfamilie

Baltisch: Litouws, Lets

Slavisch:

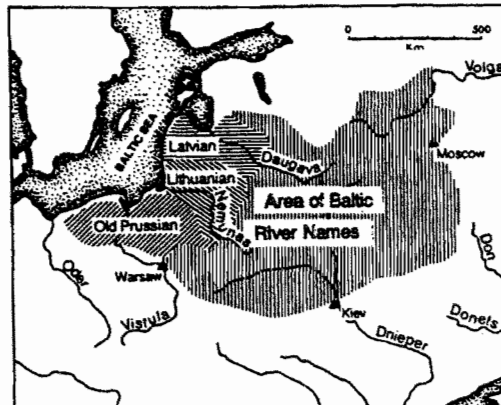
Zuidslavisch: Bulgaars, Macedonisch, Servo-Kroatisch, Sloveens

Westslavisch: Tsjechisch, Slovaaks, Pools en Kasjoebisch, Hoog- en Laagsorbisch

Oostslavisch: Russisch, Witruussisch, Oekraïens

"The pressure of Slavic expansions from the south and Germanic from the west has reduced the original Baltic-speaking territory to an estimated one-sixth of its previous area."

J.P. Mallory, *In Search of the Indo-Europeans*, London, 1989, p. 81. (Kaartje op p. 82: "The maximum expansion of the Baltic languages".)

Een bekend voorbeeld om te laten zien hoe archaisch het Litouws is, is om het Litouwse gezegde "God gaf tanden; God zal brood geven" te vertalen in het veel oudere Latijn en Sanskrit (Oudindisch).

Litouws	Dievas davė dantis;	Dievas duos duonos
Sanskrit	Devas adadat datas;	Devas dat dhānās
Latijn	Dcus dedit dentes;	Deus dabit panem

In het westen en zuiden is een stuk Baltisch ten onder gegaan te midden van de oprukkende Duitsers en Polen. Het bekendste geval is het Pruisisch, dat rond 1700 het loodje heeft gelegd en waarin teksten zijn overgeleverd die laten zien dat het nogal sterk afweek van de Baltische talen die nog over zijn.

PRUISISCH

De Baltische taalfamilie, die samen met het Slavisch gedurende lange tijd een eenheid heeft gevormd (de zogenaamde Balto-Slavische taalperiode van ongeveer 2500 tot 1000 vóór onze jaartelling), wordt gewoonlijk opgedeeld in een Oostbaltische en een Westbaltische tak. Tot de eerste behoren het Litouws en Lets en tot de tweede het Pruisisch, dat ook vaak "Oudpruisisch" wordt genoemd om het te onderscheiden van de Pruisische dialecten van het Duits.

Het Oudpruisisch werd ooit gesproken in een gebied dat nu Noord-Polen en de omgeving van Koningsberg beslaat (zie kaartje boven). Dit gebied werd in de dertiende eeuw veroverd door de zogenaamde "Duitse orde", een geestelijke riddersorde die de Baltische Pruisen met de gebruikelijke harde hand heeft gekerstend. In de loop van zo'n 400 jaar werd het Oudpruisisch langzamerhand verdrongen door het Duits. Tegen het eind van de zeventiende eeuw is de taal bijna uitgestorven. Zo bericht de geschiedschrijver Christoph Hartknoch in 1684: "Denn es ist itzt [jetzt] kein eintziges Dorff mehr übrig, in welchem alle Leute die Alt-Preussische Sprache auch nur verstehen sollen: sondern hier und dort sollen noch einige alte Leute seyn, so dieselbe verstehen" (*Alt- und Neues Preussen Oder Preussischer Historien Zwey Theile*, Frankfurt-Leipzig, 1684, p. 91).

Wat op schrift is overgeleverd van het Oudpruisisch is weinig. De belangrijkste bronnen zijn twee Duits-Pruisische woordenlijsten (rond 800 woorden in het "Vocabularium van Elbing" uit ongeveer 1400 en nog eens 100 woorden in het "Vocabularium van Simon Grunau" uit het begin van de zestiende eeuw) en drie gedrukte catechismussen (I en II uit 1545 en III, "Enchiridion" genaamd, uit 1561; in totaal 66 bladzijden Oudpruisisch). Trouwens, het Litouwse gezegde "God gaf tanden; God zal brood geven", dat boven is aangehaald om te laten zien hoe antiek het Baltisch is, is ook in het Oudpruisisch overgeleverd: *Deves does dantes, Deves does geitka* (uit een handschrift van 1583). Dat laatste woord, d.w.z. het woord voor 'brood', wijkt af van het Litouwse *duona* 'brood'. De Pruisische vorm is verwant met het Russische *žito* 'graan, rogge' en met *žit* 'leven'.

Anderzijds is in het noorden (in Letland) het Baltisch iets omhooggekropen ten koste van het Oostzeefins. Nog niet lang geleden sprak een groot deel van het noorden van het huidige Letland "Lijflands" (zo heet het Oostzeefins van Letland) en de gebruikelijke riviernamen wijzen uit dat in een eerder stadium een groot deel van het huidige Letland Fins was.

Van het Lijflands is weinig over; de laatste sprekers zijn nog in leven maar zullen het niet lang meer maken. Aan het Lets is trouwens goed te horen dat er Finnen aan te pas zijn gekomen; het klinkt enigszins als Litouws met een Fins accent.

SCHRIFTALEN

Uit het bovenstaande blijkt al dat de externe geschiedenis van het Litouws, Lets en Ests (en Fins) in sommige opzichten gelijk op gaat. Voor de geschiedenis van de schriftalen geldt hetzelfde.

Afgezien van een enkel "Onze Vader" uit de eerste jaren van de zestiende eeuw kan men het oudste Litouws, Lets en Ests dat we over hebben vinden in Lutherse en Katholieke catechismussen voor gebruik door respectievelijk de reformatie en de contra-reformatie: de Estse catechismus van 1535, de Litouwse van 1547, de Letse van 1585 en 1586. Het spreekt vanzelf dat voor al deze pro-

dukten het Latijnse alfabet werd gebruikt. Sindsdien is het Latijnse alfabet niet meer uit de Baltische landen weg te branden.

Diakritische tekens in het Estse, Litouwse en Lets alfabet

Ests:	- š en ž (in leenwoorden) – als in 'sjofel' resp. 'horloge'
	- ä, õ en ü – als Duits ä, ö resp. ü
	- õ – als klank tussen ie en oe (vgl. Russisch ѡ)
Litouws:	- š, ž en č – als in 'sjofel', 'horloge' resp. 'pietsje'
	- q, e, j en u/ū – als lange a, e (open), i resp. oe
	- é – als lange e (gesloten)
Lets:	- š, ž en č – als in 'sjofel', 'horloge' resp. 'pietsje'
	- ģ, k, l, ņ en r – als zachte d, t, l, n resp. r
	- ā, ē, ī en ū – als lange a, e, i resp. oe

Bij de beoefening van de geschreven taal was er in de eerste eeuwen ondanks alle overeenkomsten een belangrijk verschil tussen Litouws en de andere twee talen. Omdat het huidige Letland en Estland helemaal in Duitse handen waren, werden tot in de negentiende eeuw de meeste Letse en Estse boeken geschreven door Duitse dominees en pastoors die van huis uit geen Lets of Ests spraken. In het Litouwse taalgebied, dat voor het grootste deel bij Polen hoorde, was vanaf het begin het schrijven van boeken in handen van mensen die de taal van huis uit kenden.

Overigens was het aanvankelijk bepaald geen uitgemaakte zaak dat er in de Baltische landen juist drie (en niet bijvoorbeeld twee of vijf) geschreven talen zouden ontstaan.

Aan de ene kant loopt er tussen het Litouws en het Lets geen scherpe taalgrens. Onder andere omstandigheden zou het dus denkbaar zijn geweest dat er een gemeenschappelijke Lets-Litouwse schrijftaal van de grond zou zijn gekomen.

Aan de andere kant bestaan er binnen de talen van de Baltische landen aanzienlijke dialectverschillen, die vaak samengaan met ethnische tegenstellingen. Zo bestaan er taalkundige en ethnische verschillen tussen Laag- en Hooglitouwers, tussen noordelijke en zuidelijke Esten, en vooral tussen verschillende delen van het huidige Letse taalgebied. In overeenstemming daarmee heeft er in het verleden een aparte Laaglitouwse schrijftaal bestaan, en evenzo twee gescheiden Noord- en Zuidestse schrijftalen. Deze variëteiten zijn al lang ten onder, maar de aparte Oostletse schrijftaal (het Latgalisch) is nog niet vergeten en heeft misschien nog steeds aanhangers.

In de negentiende eeuw hebben de Russen geprobeerd het schriftelijk gebruik van Litouws, Lets en Ests alsnog de kop in te drukken, onder meer door een tijdlang het gebruik van het Latijnse alfabet strafbaar te stellen. Maar dat heeft tot niets geleid. Ten eerste waren Litouws, Lets en Ests tegen die tijd ook in de steden doorgedrongen als actief gesproken talen. Ten tweede was de beoefening

en studie van de schrijftalen definitief uit de handen van de Duitse dominees verdwenen en bij de mensen zelf terechtgekomen. En die mensen ontplooiden, vooral tegen het einde van de negentiende eeuw, een heftische activiteit.

Toen na 1918 de drie Baltische staten kortstondig op eigen benen mochten staan, werden de drie landstalen op grote schaal ingezet in het openbare leven. Daardoor verloren ze het stigma van onvolwaardigheid dat ze in de ogen van veel mensen toch nog steeds hadden. Dit heeft er ongetwijfeld toe bijgedragen dat toen de Russen weer in de tuin stonden, de drie talen van de Baltische staten gingen behoren tot de minst bedreigde minderheidstalen van de voormalige Sovjetunie.

APPENDIX:

FINSE, BALTISCHE EN SCANDINAVISCHE LEENWOORDEN IN HET RUSSISCH

In het moderne Russisch komen maar weinig woorden voor die zijn overgenomen uit de talen rondom de Oostzee. Leenwoorden uit het Fins en Baltisch zijn schaars, behalve in regionale vormen van het Russisch. Dit is niet verwonderlijk omdat Oostzeefins en bepaalde vormen van het Baltisch in het Russisch optreden als *substraten* ("onderliggende" talen); afgezien van sporen die van structurele aard zijn (zoals het genoemde voorbeeld van "bij mij is" in plaats van "ik heb"), verwacht men geen leenwoorden, behalve plaatsnamen, namen van lokale produkten en slang. Het Finse leengoed is het best bewaard gebleven in namen van rivieren, meren en plaatsen (Neva, Onega, Il'men', Ladoga, Vologda). Bekende Baltische leenwoorden in het moderne Russisch zijn *degot* 'teer' (Litouws *degutis*), *kovš* 'scheplepel' (*kaušas*) en *jantar* 'barnsteen' (*gintaras*). Met Scandinavische leenwoorden ligt de zaak anders. In de (vroege) middeleeuwen bestond er immers een door Scandinaviërs beheerde handelsroute naar Byzantium die over Oostslavisch taalgebied liep. Uit deze Scandinaviërs is de eerste Russische dynastie afkomstig en het Kieve Rijk lag langs de handelsroute gedrapeerd. Het moderne Russisch heeft daar verschillende sporen van. Uit het Scandinavisch komen bijvoorbeeld *jakor* 'anker', *akula* 'haai', *šelk* 'zijde', *jaščik* 'kist', en de namen *Igor* (*Ingvar*) en *Oleg, Ol'ga* (*Helgi, Helga*). In het middeleeuwse Russisch was er veel meer, zoals *berkovec* (10 poed = 163,8 kilo; verwant met de naam van de stad Birka – Björkö –, een belangrijk middeleeuws handelscentrum in de buurt van Stockholm) en *tiun* (een soort ambtenaar in het oude Novgorod). En natuurlijk bestaat er nog het woord voor 'Russen' (*Rus*), bijvoeglijk naamwoord *ruskij* waarmee oorspronkelijk de Scandinavische handelaren in Rusland werden aangeduid (ook "Varjagen" genoemd). Nog steeds heten de Zweden in het Ests *Rootsi* en in het Fins *Ruotsi*.

VERDERE LITERATUUR

Algemeen

- Marija Gimbutas, *The Balts*, London, 1963 (met name "Linguistic and Historic Background", pp. 21-36).
- J.P. Mallory, *In Search of the Indo-Europeans. Language, Archeology and Myth*, London, 1989 (met name "The Slavs" en "The Balts", pp. 76-84).
- Bernard Comrie, *The languages of the Soviet Union*, Cambridge, 1981 (met name "Balto-Finnic languages" en "Balto-Slavic languages", pp. 95-101, 142-154).

Grammatica's

- *Litouws*: A. Senn, *Handbuch der litauischen Sprache*, Heidelberg, 1966.
- *Lets*: J. Endzelin, *Lettische Grammatik*, Heidelberg, 1923.
- *Ests*: R.T. Harms, *Estonian grammar*, Bloomington, 1962.

Het "Onze Vader" in het Fins en Litouws van rond 1540

- M. Rapola, *Vanhan kirjasuomen lukemisto*, Helsinki, 1959, p. 12.
- G.B. Lord, *Old Lithuanian Texts of the Sixteenth and Seventeenth Centuries*, The Hague, 1969, p. 11.

Over Finsc woorden op berkebastekst

- E.A. Xelinskij, "O pribaltijsko-finskom jazykovom materiale v novgorodskix berestjanix gramotax", in: V.L. Janin en A.A. Zaliznjak, *Novgorodskie gramoty na bereste (iz raskopok 1977-1983 gg.)*, Moskva, 1986, pp. 252-259. (De serie-uitgave van berkebasteksten, *Novgorodskie gramoty na bereste*, loopt vanaf 1953 en omvat tot nu toe negen delen.)
- Willem Vermeer, "Aspects of the oldest Finnic poem and some related texts (Novgorod birchbark documents 292, 56 and 403)", *Studies in West Slavic and Baltic Linguistics*, Amsterdam, 1991, pp. 315-359.

Over het Pruisisch

- R. Trautmann, *Die altpreußischen Sprachdenkmäler*, Göttingen, 1910 [1970].
- William R. Schmalstieg, *An Old Prussian Grammar: The Phonology and Morphology of the Three Catechisms*, University Park and London, 1974.

Over Finse, Baltische en Scandinavische leenwoorden in het Russisch

- V. Kiparsky, *Russische historische Grammatik*. III: *Entwicklung des Wortschatzes*, Heidelberg, 1975 (met name "Die finnougriischen Lehnwörter", "Die baltischen Lehnwörter" en "Die nordgermanischen Lehnwörter", pp. 86-98).
- A.P. Vlasto, *A Linguistic History of Russia To the End of the Eighteenth Century*, Oxford, 1986 (met name uit het hoofdstuk "Vocabulary": *Baltic, Finnic, Scandinavian*, pp. 261-265).

